ڕۆشنبیر و دەسەڵات

حەمەسەعید حەسەن

(لە تەنگانەدا، ئەوە تەنیا تۆی بە هانامەوە دێیت، کە جێ نییە تێیدا بسرەوم، ئەوە تەنیا تۆی دالدەم دەدەیت، ئەی وشەی جوان و بوێر! ئەگەر تۆ نەبای، چۆن بەرگەی تەنیایی و غەریببیم دەگرت؟ ئەگەر تۆ نەبای، بە چی سەنگەرم لە دەسەڵات گرتبا، بە چی تۆڵەی میللەتم لە حیزب کردباوە؟)

حەللاج چونکە خاوەنی خودی خۆی بوو، چونکە ئەوەی دەگوت، کە دەبوو بیلێت، دەسەڵات هەردوو دەست و هەردوو لاقی بڕییەوە. حەللاج وەک سیمبۆلی گوتنی ڕاستی، بە نەمریی مایەوە، وەلێ ئەو خەلیفەیەی فەرمانی کوشتنی ئەوی دەرکرد، هیچی جوانی لە پاش جێ نەما. ڕۆشنبیر بڕوای بە چی هەبێت، ئەوە دەنووسێت، بێ ئەوەی گوێ بە زەبری دەسەڵات بدات. ڕۆشنبیر مەرج نییە فەیلەسووف یان بیرمەند بێت، بەڵام مەرجە بە پلەی یەکەم، ئازادیی ئینسانی بە لاوە مەبەست بێت. ڕۆشنبیر کەسێکە بوێر، لە ڕێی لێکدانەوە و ڕەتکردنەوەی واقیعەوە، بۆ گۆڕانکاری هەوڵ دەدات، بڕوای بە دیالۆگ و هەبوونی جیاوازیی هەیە و دەزانێت ئەوە دەسەڵاتە کە ئایدۆلۆژیای (پیرۆز!) بەرهەم دەهێنێت، بۆیە لە کن وی ئینسان پیرۆزە، نەک ئەم یان ئەو فیکر.

ئەوی بیر و بۆچوونی خۆی بە پیرۆز بزانێت و هەر کەس وەک خۆی بیری نەکردەوە، بە نەزان، ناپاک یان کافری نێوزەد بکات، هەر چییەک بێت، ڕۆشنبیر نییە. خانی، حاجی قادری کۆیی، جەمیل سائیب، قانیع، عەبدولخالیق مەعروف و مەلا جەمیل ڕۆژبەیانی، چونکە ڕێبواری کاروانی حەقیقەت بوون، چونکە ڕەخنەیان دەگرت و قسەی دڵی خۆیان دەکرد، بۆیە دەتوانین بێ دوودڵی بە ڕۆشنبیریان لە قەڵەم بدەین. ئەوی لە بوارێکی دیاریکراودا شارەزایی هەبێت و ئەو شارەزاییەی خۆی لەبری پۆستێک و بڕێک دراو، لە قازانجی ئەم حیزب یان ئەو دەسەڵات بخاتە گەڕ، ئەوە ڕۆشنبیر نییە، کەسێکی پیشەوەرە و هیچی تر. ترۆتسکی باسی شۆڕشی بەردەوامی دەکرد، هیچ شۆڕشێک بە بەردەوامی نامێنێتەوە، ئەگەر ڕۆشنبیر بخوازێت هەر بە ڕۆشنبیر بمێنێتەوە، پێویستە هەمیشە لە شۆڕشدا بێت.

ڕۆشنبیر لە بازنەی هیچ دەسەڵاتێک و لە قەفەزی هیچ حیزبێکدا گیر ناخوات. لەسەر ئەو هێڵە ناڕوات کە زۆربە لەسەری دەڕۆن، جیاواز دەژی و جیاواز دەپەیڤێت، داب و نەریتی سەروەر ڕەت دەکاتەوە، پێش ڕووداو دەکەوێت، دوور لە پۆل دەخوێنێت و مێگەل تووشی حەپەسان دەکات. لە هەر شوێنێک لیستی (تاریک) هەبێت، ناوی (ڕۆشن)بیری تێدایە. ئیشت چییە؟ ڕۆشنبیرم! کە بەرهەمهێنانی ڕۆشنبیری بوو بە پیشە، ئیدی جیاوازی لە نێوان (شاعیر) و (تاجیر)دا نامێنێت. ئەوە ئەو (شاعیرانەی) گۆرانییان بە باڵای سەددام حسێندا

هەڵدەگوت، کە ئەو قارەمانە (مەزنە)یان لەو کونە (بچووکە)دا بینی، چۆن یەکسەر لاڵ نەبوون؟

ڕۆشنبیر، کەسێکە شارەزاییەکەی لە پێناوی سوودی خەڵکدا و بۆ جوانترکردنی ژیان تەرخان بکات، بێ ئەوەی گوێ بە قازانجی خۆی بدات. ڕۆشنبیر کەسێک نییە زەندەقی لەم دەسەڵاتدار یان ئەو سەرکردە چووبێت، کەسێکە چونکە چەکی مەعریفەی پێیە، دەسەڵاتداران لێی دەترسن. ڕۆشنبیر نە خاوەنی پۆستی باڵایە، نە خەرمانی دراو، تەنیا وشەی جوان و بوێر شک دەکات، وەلێ وشەکانی دەسەڵاتێکی هێندە کاریگەریان هەیە، دەسەڵات و دراوداران ئێرەیی پێ دەبەن. ئەم و ئەو لە ڕێی دەسەڵاتەوە دەبنە خاوەنی سامان و ئەگەر خاوەنی سامانیش بن، دەسەڵات پەیدا دەکەن. دەسەڵات و سامان، دوو ڕووخساری یەک دروان. ئەگەر ڕۆشنبیر بە دراو بچوێنین، ئەوا دوو ڕووخسارەکەی ئەو، بریتین لە مەعریفە و بوێری. ڕۆشنبیر بە زمانێکی باڵا بانگ دەدات، ئاخر بە زمانێکی ڕووت و ڕەجاڵ، ژیان دەوڵەمەند ناکرێت، ئاخر فیکری ڕەخنەگرانە، پێویستی بە زمانێکی جوانە.

هەنریک هاینە گوتوویەتی: (لە هەر جێیەک کتێب بسووتێنرێت، ئینسانیش دەسووتێنرێت.) هیتلەر سەرەتا کتێبی سووتاند و دواتر کەوتە سووتاندنی ئینسان. سەرەتا کولتووری ئەڵمانیای لە کتێبی (زیانبەخش و نامۆ) پاکژ کردەوە، دواتر بۆ خاوێنراگرتنی خوێنی ئەڵمان، کەوتە سووتاندنی جوولەکە و قەرەج. هیتلەر کتێبی هەموو ئەوانەی سووتاند کە شیاوی ئەوە بوون و ئەوەن، ئەڵمانیا شانازییان پێوە بکات، هەر لە کتێبەکانی مارکس، هاینە و تۆماس مانەوە تا ئەوانی ڕیمارک، برێخت و توخۆلسکی. سەددام حسێن کتێبی نەدەسووتاند، داهێنەرانی وڵاتبەدەر دەکرد و مافی هاووڵاتیبوونی لێ دەسەندنەوە. هەموو ئەو شاعیر و نووسەرانەی شیاوی ئەوە بوون، عێراق شانازییان پێوە بکات، لە کۆماری بەعسدا جێیان نەدەبووەوە. کۆماری بەعس لە (وڵاتێکی دوو قات دەچوو، قاتی ژێرەوەی کۆڤەبر و قاتی سەرەوەی زیندان بوو.) ئەو نووسەرانەشی لە چنگی بەعس قوتار ببوون و هەڵاتبوون، چونکە داوی پێوەندییان بە خوێنەرانیانەوە پسابوو، گوڵی بەهرە و توانایان، لە تاراوگە سیس هەڵگەڕا، ئاخر ئاو چەند پێویستە بۆ ماسی، خوێنەریش هێندە بۆ نووسەر پێویستە.

دەسەڵاتداری تاریکبیر، تەنیا ئەوانە بە ڕۆشنبیر دەزانێت کە زوڕنای بۆ لێ دەدەن، هەر کەس وەک ئەو بیر نەکاتەوە، بە نەزان و تەنانەت بە ناپاکیشی تێوژەد دەکات. لە ڕوانگەی دەسەڵاتداری تاریکبیرەوە، ئەگەر کۆلکەنووسەرێک وابەستەی دەسەڵات بێت، هەم خاوەنی مەعریفەیە و هەم نیشتمانپەروەریشە، وەلێ ئەگەر نووسەرێکی مەزن سەربەخۆ بێت، هەم نەزانە و هەم ناپاکیشە. لای ئەو نووسەری یاخیبوو، جاهیلە و ناپاک، نووسەری کەوی، زانایە و دڵسۆز. ئەگەر دەسەڵاتدار، خۆی بە دەمڕاستی ئیسلام بزانێت، ئەوا نووسەری یاخیبوو، جاهیلە، ناپاکە و کافریش، وەلێ نووسەری وابەستە، زانایە، دڵسۆزە و موسڵمانیش. دەسەڵاتدارێک بڕوای بە جیاوازی، فرەدەنگی و دەستاودەستکردنی دەسەڵات هەبێت، نە پێویستی بە کۆنترۆڵکردنی ڕۆشنبیریی دەبێت و نە هەوڵی کەویکردنی ڕۆشنبیران دەدات.

ئەوانەی دژی هیچ تاوانێکی دەسەڵات، دەنگ هەڵنابڕن، دەشێت چیرۆکنووس یان شاعیر بن، وەلێ ڕۆشنبیر

نین. ئەوی خوازیار بێت بە ڕۆشنبیر بمێنێتەوە، دەستکەوت و پۆست لە خشتەی نابەن. نیازی دەسەلات ڕوونە، بە مەبەستی کەویکردن، پۆست و دەستکەوت پێشکەشی ڕۆشنبیر دەکات. دەسەلات دەخوازێت، پێوەندیی لەگەڵ ڕۆشنبیردا، وەک پێوەندیی نێوان دەنگ و دەنگدانەوە وابێت، ڕۆشنبیر ئەوە بلێت، کە دەسەلات دەیخوازێت. کە دەسەلات ڕۆشنبیرانی کەوی کرد، ڕۆشنبیریی هەردەس دەهێنێت، ئاخر ڕۆشنبیر کە کەوی کرا، دەنگی خۆی بزر دەکات، دەنگی دەبێتە زایەڵەی دەنگی دەسەلات و ڕۆشنبیرییەکی تێکشکاو بەرهەم دەهێنێت. ڕۆشنبیر با وابەستەش نەبێت، ئەگەر بێدەنگیی هەڵبژارد، بەشداری لە بەرهەمهێنانی ڕۆشنبیرییەکی تێکشکاودا دەکات.

ڕۆشنبیر دوور لە دەسەلات و بە شێوەیەکی سەربەخۆ، ڕەخنە دەگرێت و لە بەرانبەر پرۆژەی دەسەلاتدا، پرۆژەی خۆی پێیە، لە بەرانبەر پرۆژەی کۆنەپارێزاندا، پرۆژەیەکی ڕادیکالی پێیە، بەرانبەر پرۆژەی دەوڵەمەندان، پرۆژەیەکی پێیە داکۆکی لە خواستی هەژاران دەکات، لە بەرانبەر پرۆژەی پاشکۆیەتی بۆ عێراقدا، پرۆژەی سەربەخۆیی کوردستانی پێیە، لە بەرانبەر پرۆژەی بەستنەوەی دەوڵەت بە ئایینەوە، پرۆژی قوتارکردنی دەوڵەت لە ئایینی پێیە. ئەندریە مالرۆ ئەو ساڵانەی کە وەزیری ڕۆشنبیری بوو، کە بەشێک بوو لە دەسەلات، هەم (وەزیر) و هەم (ڕۆشنبیر)یش بوو، ئەدی بۆچی دەڵێن: ڕۆشنبیر شەکرە، هەر کە لە پەرداخەئاوی دەسەلات نزیک بووەوە، تێیدا دەتوێتەوە؟ ئاخر ئەوی بە مالرۆ دەکرا، ناڵێم مەحاڵە، بەڵام ئەستەمە بە ڕۆشنبیرێکی دیکە بکرێت. ڕۆشنبیر کەسێکە هەست بە نامۆیی دەکات و هەرگیز لەگەڵ ئەو کۆمەڵگەیەدا کە تێیدا دەژی، ناگونجێت و هەمیشە خەو بە کۆمەڵگەیەکی جوانترەوە دەبینێت.

هەیە لاقێکی لە مزگەوت و لاقەکەی دیکەی لە مەیخانەدایە، بەشێکی گرنگ لە خۆ بە ڕۆشنبیرزانانی کوردیش، پێیەکیان لای دەسەلاتە و پێیەکەی تریان لە سەنگەری دژایەتیکرنی دەسەلاتدایە. یان بە گوتار لایەنی کولتووری ئەورووپا دەگرن، کەچی وەک خێڵەکییەک ڕەوتار دەکەن، دروست وەک لە قورئاندا هاتووە، ڕەوتاریان لەگەڵ گوتاریاندا ناکۆکە، شتێک دەڵێن و شتێکی دیکە دەکەن.(١) بەشێکی باش لە ڕێبەرانی حیزبە کوردییەکان، تا بەعس هەرەسی نەهێنابوو، هەمان تاکتیکیان پیادە دەکرد، بە ئاشکرا شۆڕشگێڕ بوون و بە نهێنی دەستیان لەگەڵ دوژمندا تێکەڵ کردبوو.

ئەو ڕۆشنبیرانەشی لە تاراوگە گیرساونەتەوە، هەست بە نەبوونی ڕەگوڕیشە دەکەن، ئاخر وەک زێدی خۆیان لە کیس چووە، نیشتمانێکی دیکەیان نەبینیوەتەوە، بۆیە وێڕای لە خۆ بێگانەبوون، وێڕای غەریبیی کولتووری، دەروونی و فیکری، نامۆییەکی دیکەش، کە نامۆیی جێگەیی، یان دوورەوڵاتییە، چنگی لە ڕۆحیان گیر کردووە.

لەم دنیایەدا غەریبم،
غەریبم و غەریبی دەردێکی سەختە
من لە خودی خۆم غەریبم،
غەریبم و بۆ زێدی خۆم،

هەموو دنیام تەی کرد و نەمدۆزییەوە،

غەریبم و دنیا گەڕام

بەڵام تووشی کەسێک نەهاتم بمناسێت.(٢)

فارابی دەڵێت: (ئەوی لەنێو خودی خۆیدا بێت، خاوەنی خودی خۆیەتی، ئەوی لەنێو ئامێرێکدا بێت، خودی هی خۆی نییە، هی کەسانێکی دیکەیە.) حیزب ئامێرە، ئەوی لەنێو حیزبدا بێت، خودی خۆی لە کیس دەچێت و لە خۆی نامۆ دەبێت. ئینسان پێش ئەوەی سەر بە خێزانێک، خێڵێک، حیزبێک، دەسەڵاتێک، ئایینێک یان وڵاتێک بێت، پێویستە سەر بە خودی خۆی بێت. نەففەری دەڵێت: (ئەگەر تایبەت وەک تایبەت ڕەوتار نەکات، دەفەوتێت.) دەبێت ڕۆشنبیر کە کەسێکی تایبەتە، هەمیشە ئەو مۆچیارییەی نەففەری ڕەچاو بکات، ئەگەر نا تایبەتبوون لە دەست دەدات و دەبێت بە یەکێک لە عەوام. گەیشتن بە پلە و پایەیەکی کۆمەڵایەتیی بڵند، بێ ئەوەی شکۆمەندیی خۆت لە دەست بدەیت، ئەستەمە، ئاخر بۆ ئەوەی لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە، سەر لە هەور بسویت، دەبێت داوێنت لە زەلکاودا بێت، دەبێت ناپاکیی لە هەموو ئەو بەها بەرز و جوانانە بکەیت کە ساڵانێک داکۆکیت لێ دەکردن، ئاخر بۆ ئەوەی سامان بەبەیتەوە، دەبێت ویژدان بدۆڕێنیت.

ڕۆشنبیر کە ڕەخنە لە واقیع دەگرێت، بەوە ڕاستەخۆ بە گژ دەسەڵاتدا دەچێتەوە، ئاخر فۆکۆ گوتەنی: (ئەوە دەسەڵاتە کە واقیع بەرهەم دەهێنێت.) لە هەر کوێیەک چەوساندنەوە هەبێت، بەرەنگاربوونەوەش دەبێت، یان وەک فۆکۆ دەبێژێت: (لە هەر جێیەک دەسەڵات هەبێت، بەرەنگاربوونەوەش دەبێت،) بۆیە چیرۆکی ململانێی نێوان دەسەڵات و ڕۆشنبیر، ئەگەر ڕۆشنبیر مل بۆ دەسەڵات کەچ نەکات، چیرۆکێکە بێ کۆتایی، ئاخر وەک چۆن مێژوو بریتییە لە ململانێی نێوان چینەکان، مێژووی ‹ڕۆشنبیر›یش، بریتییە لەو شەڕانەی لەگەڵ دەسەڵاتدا دەیانکات.

من ئەوەندە هۆگری تۆم

گەر تەمەن قەرز کرابا

عومرێکی دیم قەرز دەکرد

ئەویشم هەر

لەگەڵ تۆدا بەسەر دەبرد

ئەی وشەی ناسک و ئازا!

2005. 04. 25

(١) یقولون ما لا یفعلون.

(٢) جوبران خەلیل جوبران.